

AALSCHOLVERS IN DE MARIAPEEL

DE EERSTE BROEDVOGELKOLONIE VOOR LIMBURG

Robbert Vernooij, Penningkruid 53a, 5803 KK Venray

De verrassing was groot toen op 16 april 2001, door zes trouwe tellers van Vogelwerkgroep 't Hökske uit Horst/Sevenum in de Mariapeel een broedende Aalscholver (*Phalacrocorax carbo sinensis*) (figuur 1) werd ontdekt. Één volwassen exemplaar zat op een nest in een berk, vergezeld door een tweede exemplaar op een naburige tak. Het eerste broedgeval van de Aalscholver in Limburg!

We besloten de zaak goed in de gaten houden. Op 21 april bleek dat we in ons enthousiasme niet nauwkeurig genoeg hadden gekeken, omdat na enig speurwerk zeker elf nesten van Aalscholvers werden ontdekt.

Aangemoedigd door dit succes besloten we het terrein systematisch te gaan verkennen. Dit leverde die dag uiteindelijk 22 nesten op.

Dit artikel beschrijft de resultaten van de eerste Limburgse Aalscholverkolonie uit de geschiedenis.

HET TELLEN VAN AALSCHOLVERNESTEN

Van 16 april tot en met 25 augustus 2001 is de kolonie (figuur 2) in totaal 25 keer bezocht. Dit om een zo goed mogelijk beeld van het gehele broedseizoen te krijgen. Het doel was om het broedsucces van de vogels in deze nieuwe kolonie vast te stellen. De kolonie is voornamelijk in de ochtend bezocht,

omdat dan het licht van de zon het meest gunstigst op de nesten stond.

De nesten werden geobserveerd van ongeveer 75 m afstand, vanaf de rand van een berkenbosje. Dichterbij kwamen we niet, om verstoring te voorkomen. Dit was overigens ook vrijwel onmogelijk door de aanwezigheid van open water en moeras. De kolonie zelf bevond zich op minder dan 200 m van menselijke bewoning (figuur 3). Met hulp van ver-

rekijker en telescoop konden de gebeurtenissen in de kolonie op de voet worden gevolgd. De nesten bevonden zich over een blikveld van meer dan 450 m. Het zicht werd her en der ontnomen door dicht bebladerde bomen. Met name aan de oostzijde werd het overzicht gedurende het broedseizoen, door bladvorming, steeds lastiger.

Om de gebeurtenissen zo goed mogelijk te kunnen volgen is een schets van de kolonie gemaakt. Deze schets ging telkens mee het veld in.

Elk nest werd op papier genummerd, waardoor de individuele nesten gemakkelijk konden worden teruggevonden. Het later vastgestelde aantal jongen werd bij het nest aangegeven.

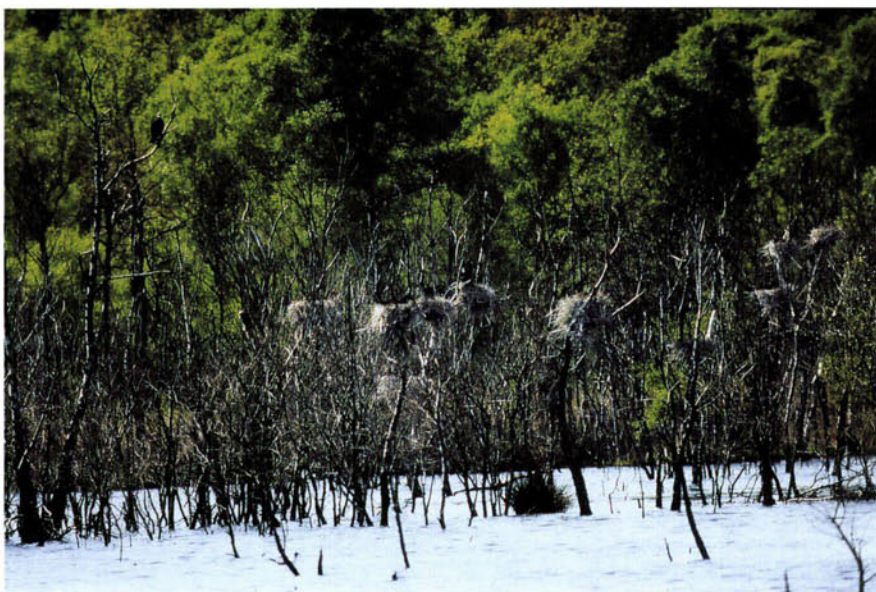
Op de plek met de grootste broedactiviteit zijn op het einde van het broedseizoen 29 nesten geteld. Op korte afstand bevonden zich nog eens vijf nesten in eiken- en berkenbomen. Twee nesten (de nummers 33 en 34) waren tijdens het broedseizoen maar kort te zien omdat ze door bladeren werden gecamoufleerd. Naar het broedresultaat van deze nesten kan slechts worden gegist.

Alle nesten bij elkaar kunnen tot één kolonie worden gerekend, want de onderlinge afstand is maximaal ongeveer 150 m. Volgens VAN DIJK & HUSTINGS (1996) kan er pas bij een onderlinge afstand van meer dan 500 m van een nieuwe kolonie worden gesproken.

FIGUUR 1

De Aalscholver (*Phalacrocorax carbo sinensis*) hier broedend in het Naardermeer (foto: Jeroen Gense).

FIGUUR 2

Aalscholverkolonie in de Mariapeel in mei 2001 (foto: Patrick Palmen).

Alle nesten waren gebouwd van takken en werden gedurende het broedseizoen regelmatig verstevigd met nieuwe, verse takken. De meeste nesten bevonden zich in de toppen van de berkenbomen. De bodem van de nesten was bedekt met gras en twijgjes.

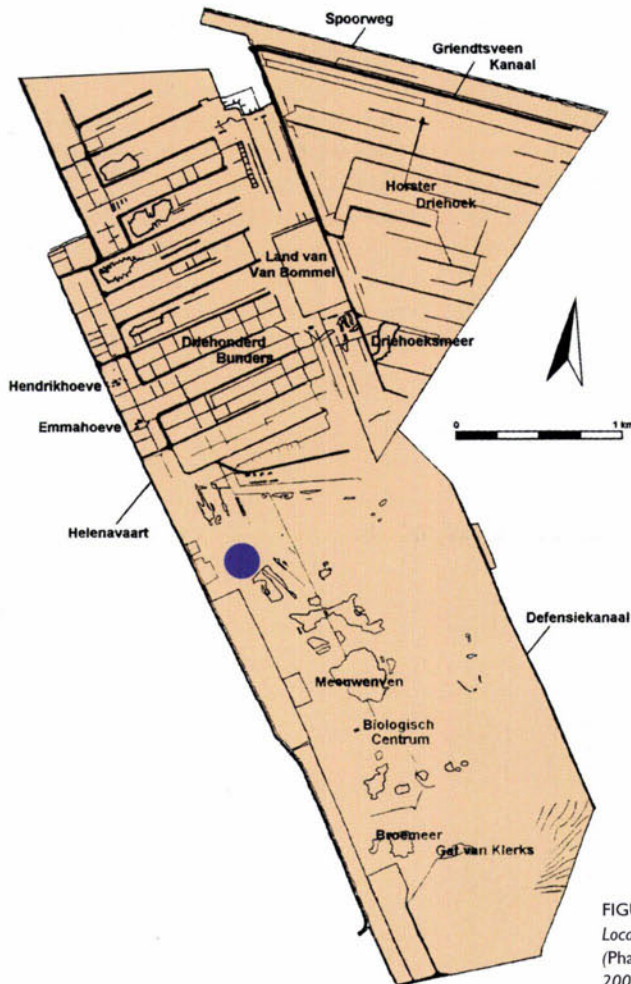
RESULTATEN VAN EEN LANG BROEDSEIZOEN

Na de ontdekking van het eerste nest heeft de kolonie zich verder ontwikkeld. Op 22 april waren er 24 nesten, op 15 augustus 31.

Ook zijn enkele nesten verdwenen gedurende het broedseizoen, waarvan zeer vermoedelijk harde wind de oorzaak was. Zo zijn zeker nest 30 en 32 uit de boom gewaaid. Nest 14 is waarschijnlijk van takken beroofd door een ander Aalscholverpaar. Net voor het verdwijnen van nest 14 is een conflict waargenomen tussen twee Aalscholvers bij nest 14. Er werd naar elkaar gepikt en het opstootje was zo heftig dat enkele takken van het nest naar beneden vielen. Tegelijkertijd met het verdwijnen van nest 14, werden op 20 mei drie nieuwe nesten gebouwd (nest 27, 28 en 29).

Nest 29 is volledig afgebouwd, maar werd door onbekende oorzaak nooit bewoond. Dit is ook gebeurd met een Aalscholvernest vlakbij het 'Land van Van Bommel' in de Mariapeel, ongeveer 1000 m verwijderd van de kolonie. Op dit nest is nooit een Aalscholver gezien en is waarschijnlijk gebouwd tijdens de Mond- en Klauwzeer (MKZ) crisis, toen de Mariapeel voor alle publiek was afgesloten. Dit nest bevond zich dicht bij een zandpad en bij het opnieuw openstellen van de Mariapeel, heeft het Aalscholverpaar door het passeren van veel wandelaars en fietsers hoogst waarschijnlijk niet de rust kunnen vinden om te gaan broeden.

Het afgezonderde nest bij het Land van Van Bommel buiten beschouwen gelaten, zijn vier mislukte broedsels waargenomen. In totaal waren er 35 broedpogingen, verdeeld over 34 nesten. Van 32 broedpogingen is bekend hoe de afloop was. Opmerkelijk was dat uit nest 4 tweemaal jongen zijn uitgevlogen. Aangezien Aalscholvers maar één broedsel per jaar hebben, moet worden verondersteld dat het om twee verschillende Aalscholverparen ging. Er

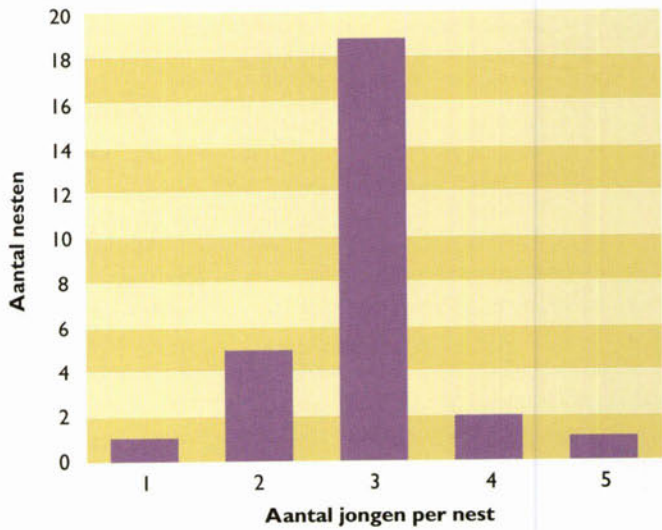
FIGUUR 3

Locatie van de kolonie van Aalscholver (*Phalacrocorax carbo sinensis*) in 2001.

kon geen onderscheid worden vastgesteld tussen beide paren. Het ging beide keren om volwassen exemplaren. Er is daarom onderscheid gemaakt tussen nest 4a en nest 4b. Aalscholverpaar 4a was al op 22 april aan het broeden en op 4 juni 2001 vlogen hier drie jongen uit. Op 23 juni bleek op nest 4 opnieuw een baltende Aalscholver te zitten. Op 25 augustus vloog van nest 4b één jong uit. De voortplanting was zeer succesvol: 28 broedsels, met in totaal 81 jongen (gemiddeld: 2,9 jongen). In figuur 4 is de verdeling van het aantal jongen per nest weergegeven. In totaal zijn 32 nesten gevolgd (gemiddeld broedsucces: 2,5 jongen per nest). Van drie broedparen is alleen bekend dat ze jongen hadden, maar van het resultaat is niets bekend. Een totaalbeeld van de kolonie is opgenomen in tabel 1.

Het broedsucces van 2,5 jong per nest, is hoog te noemen. Ter vergelijking in een bijna even grote Aalscholverkolonie in de provincie Gelderland (Havikerwaard, 24 nesten) was het aantal jongen per paar 1,7 (VAN MANEN, 1995). In de Oostvaardersplassen schommelt het aantal jongen per paar tussen 0,6 en 2,5 (hier zitten ongeveer 5000 nesten). Een hoog broedsucces geeft aan dat er geen ernstige effecten van chemische verontreinigingen zijn en ook dat er voldoende voedsel voor de jongen aangebracht kon worden (ERHART, 1997). Voor de bepaling van het broedsucces is uitgegaan van de door BOUDEWIJN & DIRKSEN (1990) gebruikte methode. Zij beschouwen

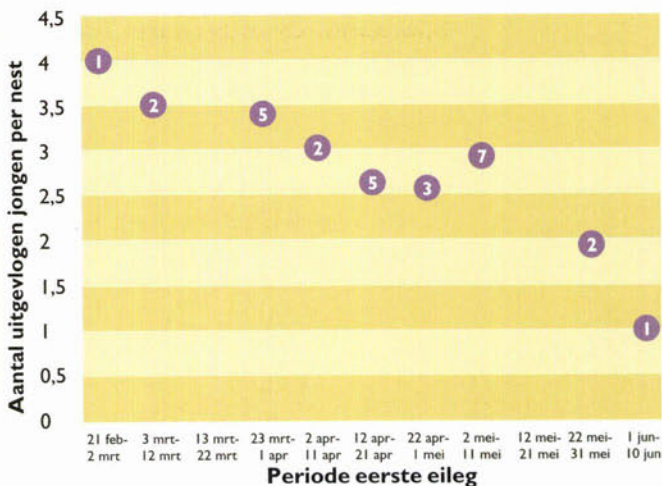
FIGUUR 4
Aantal uitgevlogen jongen per nest in 2001 (n=28).

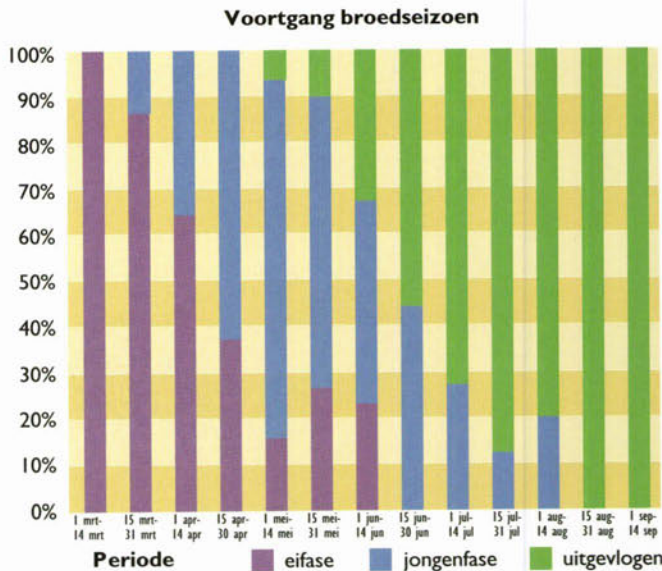
een broedsel als succesvol wanneer één of meer jongen vier weken of ouder zijn geworden. Vanaf die leeftijd klimmen de jongen door de bomen en zijn ze niet altijd meer bij hun eigen nest. Het is interessant om te zien, dat Aalscholvers die vroeg in het seizoen beginnen met broeden, een hoger broedsucces hebben dan Aalscholver die later beginnen (figuur 5) iets wat ook in andere kolonies is opgemerkt (VAN MANEN, 1995). In totaal zijn elf jongen die zich nog op het nest bevonden dood gegaan. Periodes van harde wind en regen leverde vrijwel standaard enkele verdwenen jonge dieren op. Eénmaal

uitgevlogen jongen bleven vaak nog even in de buurt van het nest en het kwam voor dat een jong terugkwam op het nest om te rusten. Oudervogels bleken sneller de kolonie te verlaten dan onvolwassen vogels, want het aantal volwassen Aalscholvers daalde gedurende het broedseizoen aanzienlijk. In de maand juli vlogen de meeste jongen uit (14 nesten). Op 16 mei vloog het eerste nest uit (nest 3). Dat moet inhouden dat dit Aalscholverpaar al rond 21 februari met broeden moet zijn begonnen. Bij deze berekening gaan we uit van een gemiddelde broedtijd (4 weken en 3 dagen) en een gemiddelde verblijfstijd van de jongen op het nest (7 weken

FIGUUR 5
Overzicht van het verloop van het broedsucces gedurende het broedseizoen in 2001. In iedere stip staat het aantal nesten, waarop het aantal uitgevlogen jongen is gebaseerd. De figuur is gebaseerd op 28 nesten met in totaal 81 uitgevlogen jongen. De periode van de eerste eileg is teruggerekend aan de hand van de uitvliegdatum.

FIGUUR 6
Verloop van de verschillende broedstadia (eifase, jongenfase, uivliegfase) over het broedseizoen 2001. Duidelijk is dat er geen sprake is van broedsynchronisatie.

	Aantal nesten	Aantal nesten gevolgd	Uitgevlogen aantal jongen	Aantal dode jongen	Broed- succes
2001	35	32	81	11	2,5
2002	62	58	144	16	2,4

TABEL I
Totaalbeeld kolonie 2001
en 2002.

en 4 dagen). In figuur 6 is de voortgang van hele broedseizoenen weergegeven. Doordat de oudervogels op verschillende tijden begonnen met broeden waren er grote leeftijdsverschillen waar te nemen tussen de jongen op de verschillende nesten.

De Mariapeel is van eind maart tot begin april afgesloten geweest in verband met de MKZ-crisis. De Aalscholvers hebben daardoor extra rust gehad om zich goed te kunnen vestigen. Omdat de Mariapeel niet veel vis te bieden heeft, werden er voedselvluchten gemaakt naar omliggende watergebieden. Er zijn volwassen foeragerende Aalscholvers gezien op het kanaal tussen Helenaveen en Griendtsveen, de grindgaten bij Liessel (Steenfabriek), Sevenum (Schatberg), Horst (Kasteelse Bossen) en Castenray (Diepeling). Maar ook op de Maas (Broekhuizen, Lottum en Venlo) en Leukermeer (Well) zijn vissende volwassen Aalscholvers tijdens de broedtijd gezien. De afstand van de Mariapeel naar de Maas bedraagt in vogelvlucht 18 km.

Opvallend genoeg deden vrijwel alleen onvolwassen vogels pogingen om op de vennen van de Mariapeel aan voedsel te komen. De dieren predateren hier op Amerikaanse hondsvij (Umbra pygmaea). Volwassen Aalscholvers uit de kolonie in de Mariapeel kwamen teruggevlogen van grote hoogte. Vaak alleen of in tweetallen. Een enkel keer zwe-

vend op de thermiek, maar meestal direct gericht op de kolonie.

Half juni werd het rustig in de kolonie. Het geluid van bedelende jongen, dat in mei volop te horen was (zelfs tot in het donker), was sterk afgenomen. Na het uitvliegen van het laatste jong (25 augustus) was de kolonie vrijwel uitgestorven. Enkele tientallen Aalscholvers verbleven rond de vennen van de Mariapeel en de Deurnse Peel, ook nog toen in september en oktober alweer Aalscholvergroepjes van noord naar zuid op trek waren. Nederlandse broedvogels overwinteren, behalve in de onmiddellijke omgeving van de broedplaatsen, in een uitgestrekt gebied van Frankrijk, Spanje over de westelijke Middellandse Zee tot in Tunesië. Volwassen mannetjes hebben daarbij meer neiging om nabij de broedplaatsen te overwinteren dan wijfjes en jonge exemplaren (Bijlsma et al., 2001). Begin januari 2002 bracht een periode met vorst. Daardoor was het mogelijk om op vijf januari over het ijs naar de kolonie te lopen. Zestien nesten waren nog aanwezig, één lag ingestort op het ijs (figuur 7). De andere nesten bevonden zich onaangetast in de bomen. Met medewerking van B. van Noorden was het mogelijk om de afstand tussen de nog aanwezige nesten op te meten. Daardoor werd een vrij nauwkeurig beeld verkregen van de grootte van de kolonie. De minimale afstand

tussen de nesten was ongeveer drie m (tussen nest 1 en 2 en tussen nest 17 en 18), de maximale afstand ongeveer 130 m (tussen nest 31 en 33). De oppervlakte van de hele kolonie had ongeveer een breedte van 500 m en een lengte van 300 m.

Ook is op de bovenstaande genoemde koude periode in januari de hoogte opgemeten van de nog aanwezige vijftien nesten in de bomen. Het bleek dat het hoogst gelegen nest zich bevond op 5,3 m het laagst gelegen nest op 1,3 m (boven het wateroppervlak). De gemiddelde nesthoogte van vijftien nesten bedroeg 2,65 m.

HERKOMST

Hoewel de Aalscholver altijd al een trekvogel in het Peelgebied is geweest, worden overwinteraars pas sinds enkele jaren gezien. In tegenstelling tot het grote aantal overwinterende Aalscholvers langs de Maas in Limburg (vele honderden), worden in de Groote Peel pas vanaf 1995 in de winter regelmatig enkele exemplaren gezien (VAN SEGGELEN, 1999). Vanaf 1995 zijn er in de Mariapeel enkele dieren aanwezig. De vestiging van een Aalscholverkolonie kwam desalnietemin als een volledige verrassing.

Van één van de broedende vogels is de herkomst bekend, omdat hij was gekleurringd. Het betreft een mannetje dat op 29 mei 1998 als nestjong in de kolonie van de Oostvaardersplassen werd geringd. De vogel was erg zwaar op de ringdatum en had daardoor een hoge overlevingskans (persoonlijke mededeling S. van Rijn). De vogel in kwestie (rood 7B) behoorde in de kolonie tot de late broeders (nest 27).

Door het verhoogde waterpeil in de Mariapeel zijn veel bomen aan het afsterven. Dat geldt ook voor de berken in de kolonie. Toch staan er in de buurt genoeg grote bomen die droger staan en waar in de toekomst nog volop in gebroed kan worden (met name eikenbomen).

De verrassing was groot dat het eerste Limburgse broedgeval in de Peel werd ontdekt en niet langs de Grensmaas. Langs de Grens-

FIGUUR 7
Nest van de Aalscholver (*Phalacrocorax carbo sinensis*) bedekt met een laagje sneeuw in januari 2002
(foto: André Seijkens).

maas aan Belgische zijde broeden de dieren immers vanaf 1996. In het eerste jaar ging het om twee paren, in 2000 was de kolonie in het Maasdal reeds gegroeid tot 120 paar (GABRIËLS, 2000). Afgezien van een mislukte broedpoging in de Deurnese Peel (in 1998), heeft de soort zich in Oost-Brabant nog niet gevestigd (POELMANS & VAN DIERMEN, 1997).

BROEDSEIZOEN 2002

Eind januari 2002 was er alweer activiteit in de kolonie van de Mariapeel. De Aalscholvers maakten zich klaar voor het nieuwe broedseizoen. De verwachtingen waren hoog gespannen.

In de eerste week van februari werd voor het eerst gebroed, waardoor de Aalscholvers dit jaar twee weken eerder waren dan in 2001. Op 29 april 2002 vloog het eerste succesvolle broedsel uit (vier jongen).

In grote lijnen is broedseizoen 2002 hetzelfde verlopen al dat van 2001. In 2002 is wel een flinke uitbreiding van de kolonie waargenomen. De Aalscholverterkolonie groeide dat jaar tot 60 nesten (34 in 2001). Op twee nesten werd twee keer gebroed (in 2001 op één nest). Het broedseizoen 2002 komt dus uit op 62 broedpogingen (35 in 2001). Opvallend in 2002 was dat de Aalscholvers het vroegst gingen broeden in en nabij de oude nesten van het vorige broedseizoen. Gedurende het seizoen werd de kolonie in noordelijke richting uitgebreid, tot uiteindelijk de afstand tussen nest 1 en nest 60 ongeveer 800 m was. De kolonie was langgerekt, waarbij ook een oud Haviksnest in gebruik werd genomen. Opnieuw was het broedsucces zeer goed: 144 jongen uit 52 succesvolle broedsels (tabel I). Zes nesten waren volledig mislukt (vier in 2001), 16 jongen lagen zichtbaar dood op het nest (elf in 2001). Van vier nesten is het resultaat onbekend (drie in 2001).

Ondanks de flinke uitbreiding van de kolonie, bleef de kolonie goed te overzien. Er werden daarbij drie vaste telpunten gebruikt.

Omdat in 2002 het gehele seizoen werd gevolgd, kon ook de nestbouw worden bekeken. Een Aalscholverpaar was daarbij bijzonder ijverig, één dier hield met poten en snavel de al aanwezige takken in de boom op zijn plaats. De andere vloog af en aan met takken. Gezamenlijk werden de takken op hun plaats getrokken en geduwd.

In april, mei en juni 2002 werd weer een vol-

wassen Aalscholver gezien met een rode ring om de poot. Het nummer is niet afgelezen, maar het vermoeden bestaat dat het dezelfde Aalscholver betrof als in 2001 (geringd in de Oostvaardersplassen). In mei is éénmalig een jonge Aalscholver gezien met een groene ring om de poot. Ook van dit exemplaar is het nummer niet bekend. Op 23 juli 2002 werd een onvolwassen dode Aalscholver gevonden op ongeveer 1000 m. van de kolonie in de Mariapeel. De doodsoorzaak is niet geheel duidelijk, maar waarschijnlijk was de vogel verzwakt en daardoor een makkelijke prooi voor een roofvogel. De vogel had geen ring om. Op 25 augustus 2002 vloog het laatste nest uit (twee jongen), waardoor ook broedseizoen 2002 tot een succesvol einde kwam.

DANKWOORD

Ik wil Boena van Noorden en André Seijkens bedanken voor het geven van belangrijke aanvullende gegevens. Bovendien bedank ik Boena van Noorden en Ton Lenders voor de kritische aanwijzingen en opmerkingen bij het schrijven van dit artikel. Ook dank ik Patrick Palmen voor het beschikbaar stellen van de dia's.

SUMMARY

CORMORANTS DISCOVERED AT MARIAPEEL IN 2001: A NEW BREEDING BIRD FOR LIMBURG

This article describes the state of the first Cormorant colony ever to be found in the province of Limburg, which was discovered at the Mariapeel area on 16 April 2001. At the time, two adults were found sitting on a nest. In the course of that season, the colony grew to include at least 34 nests on 25 August. We studied the colony from an observation post located at a distance of 75 m to assess its breeding success. The nests were distributed over a field of vision covering more than 450 m. The nests, which were located in birches and oaks, were mapped on paper, and each nest was given a number so it could easily be recognized. A total of 35 attempts to breed were observed, on 34 nests (one nest housed two different pairs in the course of the season). The breeding was very successful, resulting in 28 broods, with a total of 81 chicks (av-

erage: 2.9 chicks). A total of 32 nests were followed (with an average breeding success of 2.5 chicks per nest). Three pairs of Cormorants are known to have had chicks, but their eventual outcome is unknown.

The breeding rate of 2.5 young per nest is high. A nest can be regarded as successful if one or more chicks reach an age of at least four weeks. At that age, they climb up trees and are no longer continuously present at their own nest. Cormorants that began breeding early in the season had greater breeding success than others. The first chicks left the nest on 16 May, which means that the adults must have started to breed around 21 February (based on an average breeding time of 31 days and an average period of 53 days during which the chicks remain on the nest). The last chick left its nest on 25 August. The Mariapeel area does not offer large quantities of fish, so the Cormorants foraged at nearby waters. One of the Cormorants, a male, had been fitted with a red ring (nr 7B), indicating it came from the Cormorant colony at the Oostvaardersplassen area in the province of Flevoland, where it had been ringed on 29 May 1998.

Our results for the 2002 breeding season show that 62 pairs of Cormorants produced broods. Once again, the breeding success was very good: 144 chicks from 52 successful broods (2.4 chicks per nest).

LITERATUUR

- BIJLSMA, R.G., F. HUSTINGS & C.J. CAMPHUYSEN, 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- BOUDEWIJN, T.J. & S. DIRKSEN, 1990. Monitoring van biologische effecten van verontreiniging: Aalscholvers in de Dordtse Biesbosch. Bureau Ecoland, Utrecht.
- DIJK, A.J. VAN & F. HUSTINGS, 1996. Broedvogelinventarisatie Kolonievogels en Zeldzame Soorten. Handleiding Landelijke Soortonderzoek Broedvogels. SOVON, Beek-Ubbergen.
- ERHART, F., 1997. Jongenproductie en broedbegin van Aalscholvers in de Lobberdensch Waard in 1996. Vlerk, juni 1997: 68-72.
- GABRIËLS, J., 2000. Veranderingen van de Limburgse broedvogels in de twintigste eeuw. Likona Jaarboek 2000: 93-105. Likona, Genk.
- MANEN, W. VAN, 1995. Metingen bij een kleine kolonie Aalscholvers *Phalacrocorax carbo* in de Havikerwaard. Vlerk 12 (1995): 67-72.
- POELMANS, W. & J. VAN DIERMEN, 1997. Broedvogels van Midden- en Oost-Brabant. Provincie Noord-Brabant, s-Hertogenbosch.
- SEGGELEN, C. VAN, 1999. Vogels van de Groote Peel: Een eeuw avifauna in een veranderend hoogveenlandschap. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.